

2176

July - 1901 Fairview

9(44)

U-88

1919

30 MAY 2011

124 JAN 2006

Գրություններ ըստ հրկրների—միացել

Ի. ՄՏԵՊԱՆՕՎ

ԺԱՆՊՈԼ ՄԱՐԱՏ

Ե Ի

ՆՐԱ ԿՈՒԻԸ ՀԱԿԱՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԵԱՆ ԴԷՄ

ԳԻՆՆ Է ԵՐԿՈՒ ԲՈՒՐԸ

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս

Տպարան ՄԱՏԻՆԵԱՆԻ, Վօրօնցօվի Կոմուրջ
1919 թ.

06.08.2013

2176

9(44)

U-88

այ

ԺԱՆՊՈԼՄԱՐԱՏ

(1743—1793)

И. СТЕПАНОВ—МАРАТ

3820-50

Պատմութեան դպրոցական դասագրքերում Մարատը նկարագրուած է շատ կարճ՝ արիւնարբու զաւան, որը միշտ պատրաստ է եղել զինատելու նրան, ով կասկածելի էր թւում հին արիստոկրատիայի համակրութեան կամ մօտիկութեան մէջ. խելագար պատւանէր, որը կատաղի ատելութեամբ կախաղան հանեց համարեա թէ տասը հազար հակառակորդների. դժողքի ծնունդ, և վերջապէս սպանւած՝ քնքոյշ ու ազնիւ Շարլոտա Կօրդէի ձեռքով: Մի խժըքով, սարգափելի արարած, որով դայեակները, եթէ այնքան նոյեւ չը լինէին, շատ վաղուց արդէն կը վախեցնէին երեսաներին:

Ասենք արդէն վախեցնում էլ են: Հինգ տարի առաջ, ես բաւական դարձացայ, երբ Հաշտարխանի նահանգում լսեցի, թէ ինչպէս անդրագէտ պառնաւ հայհոյում էր իր թոռանը. «Այ դու նղոված Մարատ: Եւ Մարատը նրա համար նշանակում էր — գլխակեր, աւազակ:

Բուրժուական գիտնական պատմագիրները շատ հեռու չեն գնացել դպրոցական դասագրքերից: Այսպէս, Ի. Տէնը, բուրժուական յայտնի պատմագիրներից մէկը, ապացուցում է Մարատի խելագարութիւնը զանազան միջոցներով. նրանով, որ նրա հայրը սարգինացի է եղել, իսկ մայրը ժնեից, — միթէ կարող էր այդպիսի ամուսնութիւնից ծնւել կարգին մէկը, — նրանով, որ Մարատը բնագիտութեան մէջ արտայայտել էր. այնպիսի ենթադրութիւններ, որոնք գիտականօրէն հաստատուեցին միմիայն յետագայում, — կարծիք է արդեօք հոգեպէս հաւասարակշռութիւն ունեցող մարդը այդպէս հեռուն նայել: Եւ հասկանալի է. Տէնը եղբակացնում է, որ Մարատը խելագար, արիւնարբու և արեամբ ծածկւած մի էրէշ է:

Երկրորդ Գետական Դումայում ժողովրդական կուսակցու-

թիւններէց մէկի ներկայացուցիչը յիշեց Մարաթի մասին: Բայց յիշեց միայն նրա համար, որպէսզի ասէր, թէ Մարաթի չարագործութիւնները վերջապէս յուզեցին ժողովրդին և Շարլոտա Կորդէի թոյլ ձեռքը հանդիսացաւ ժողովրդական ճշմարիտ վերդմունքի գործիք:

Ի վերջոյ, մեր օրերում Մարաթի մասին յիշեց Ա. Ֆ. Կէրէնսկին: Յիշեց և՛ իր մարդկայնութեան ու անհամեմատելի դերազանցութեան ամբողջ գիտակցութեամբ՝ ասաց, թէ ինքը երբէք չի լինի ոռոսական յեղափոխութեան Մարաթը:

Բոլորն էլ հրաժարուում են Մարաթից, բոլորն էլ ամաչում են նրա հետ համեմատելուց:

Բայց վաղուց արդէն ժամանակ է վերջ տալու այն ստին, որ հիւսել է բուրժուական գիտութիւնը Մարաթի շուրջը: Այժմ, երբ լրանում է Մարաթի մահաւան հարիւր քսան և հինգ ամեակը, ժամանակ է ասելու, որ բանւոր դասակարգը ունի բոլոր հիմքերը հաշուելու Մարաթին այն մարդկանցից մէկը, որոնք առաջին անգամ Ներսիսյան սկսեցին կանգնել բանւորական շահերի գիտակցման և նրանց գիտակցական պաշտպանութեան անսակէտի վրայ:

Յետագայում ես մասամբ կօդատեղեմ Մարաթի բնութագրութեան համար այն նիւթը, որը տալիս է իմ թարգմանութեամբ լոյս տեսած, Կոնստի գիրքը:

Բայց նախ և առաջ մի քանի խօսք Մարաթի դաժանութեան մասին: «Թէև ես չեմ կարող տեսնել նորնիսկ ամենափոքր միջատի տանջանքները, բայց և այնպէս նրանք ինձ անւանում են դաժան: Բայց երբ ես տեսնում եմ, թէ ինչպէս խնայելով այժմ մի քանի կաթիլ արիւն, թոյլ են տալիս սակայն, որ յետագայում թափւեն ամբողջ հեղեղներով, ինձ համակում է խորին զայրոյթ դէպի մեր կեղծ-մարդկային հասկացողութիւնները և դէպի մեր անմիտ ներողամտութիւնը մեր ամենադաժան թշնամու նկատմամբ»:

Եւ յետոյ, կարծես թէ տեսնելով իր առաջ այն սոսկալի արիւնհեղութիւնը, որով սեպկեցին պսակեց իր յաղթութիւնը, նա գրում է. «Եթէ երբեք նրանք կրկին ստանան գերակշռութիւն մեր վերաբերմամբ, տեսէք այն ժամանակ, թէ ինչպէս նրանք կճնշեն այն ամենը, ինչ դիմադրութիւն ցոյց կտայ նրանց: Այն ժամանակ նրանք բնավինջ կանեն նրանց, ով

պաշտպան է կանգնած ժողովրդին, կոչնչացնեն նրանց երեսաներին և կանանց, կրակի կմատնեն քաղաքները:

Մարաթը գտնում էր, որ եթէ ժամանակին ժողովուրդի ղեմականաւոր դաւադիրներին մի քանի տասնեակ չը հեռացնել, նրանց կյաջողութիւնը դաւադրութեան կողմը գրաւել փոքր և խեղճ մարդկանց բազմաթիւ հազարներ և վերջիններին իրանց դիտաւորութիւնների ղէնք դարձնել:

1792 թ. նա գրում էր. «Եթէ ես իր ժամանակին խորհուրդ էի տալիս կորել 500 յանցաւորի գլուխ, ապա անում էի այդ տոնանձնապէս նրա համար, որպէսզի պաշտպանւած լինեմ կէս միլիօն անմեղներին: Եթէ այդ կէս հազարը պէտք եղած ժամանակը զլխատւած լինէր, ապա չէին զրկւի իրենց գլուխներից հարիւր հազար մարդիկ, որոնք կուում էին հայրենիքի համար, և միւս հարիւր հազար կեանքներին վտանգ չէր սպառնայ ու մեր զաւառներում չէին լինի յուսահատութեան հասցրած այնպիսի բազմաթիւ որբեր և այրիներ: Քաղցը և ահուելի կարիքը համարեալ չորս տարի շարունակ չէին դատարկի երկիրը, չէր լինի թշնամի հրոսակների ներս խուժումը Ֆրանսիա, որոնք օգնութեան էին կոչւած կէս հազար ներած յանցագործներից»:

Ժամանակակից գիտակցութեանը զգուցնում են այդպիսի զուգադրութիւնները: Բայց Մարաթը իր ժամանակայ դաւակն էր: Եւ յամենայն դէպս բերած քաղաքներից տարզ է, որ այդ մարդը կարողանում էր այդպէս տեսել միայն այն պատճառով, որ գիտէր նաև չափազանց սիրել:

Իսկ Մարաթի մասին եղած բոլոր ճշտած տեղեկութիւնները ապացուցանում են, որ նա անձնապէս դաժան մարդ չի եղել. եղել են դէպքեր, որ նա փրկել է դժբախտ արիստոկրատներին կատաղի ամբոխից:

Բայց երբ նա համարեալ մարդարէական հայեացքով նախատեսում էր, թէ ինչպիսի արեան գետերով պէտք է վճարի ժողովուրդը մի քանի մեծ դաւադիրների յանցագործութեան փոխարէն, նա անողոր է դառնում:

Մի քանի տասնեակ յանցագործների արիւնը նրա աչքում աւելի թանգ չարժէր, քան տասնեակ և հարիւր հազար ժողովրդական մարդկանց արիւնը:

1789 թ. շնորհիվ մեծարելիայի տիրապետութեան Թրանսիան կանգնած էր անդունդի ծայրին: Լիւդովիկ XVI-րդը ստիպւած եղաւ համաձայնել հաւաքելու երեք դասերի ներկայացուցիչների ժողով—ազնւականներից, հոգևորականներից և քաղաքացիներից (գիւղացիների հետ միասին):

Ժողովրդական շարժումը ծաւալւում էր, առանձնապէս Փարիզում: Այդ բանը խրախուսեց քաղաքի և գիւղի ներկայացուցիչներին: Նրանք բռնեցին ղեկավարող դիրք և իրենց Ազգային ժողով, յայտարարեցին այսինքն ներկայացուցչութիւն ու թէ դասերի այլ ժողովուրդի: Յուլիսի 14-ին Փարիզի ժողովուրդը խորտակեց Բաստիլիան, այն բանտը, որտեղ տանջւում էին քաղաքական բանտարկեալները (ինչպիսին ցարական Ռուսաստանում Շլիսելբուրգի և Պետրոպոլսկոյսկայա բանտերն էին): Փարիզից շարժումը ծաւալեց գաւառ և համակեց գիւղերը:

Դիւղացիները սկսեցին հրաժարւել իրանց վրայ ծանրացող տուրքերից, որ նման էին ռուսական ճորտական գիւղացիութեան տուրքերին: Նրանք յայտարարեցին, որ կաւաճատէրերը իրաւունք չունեն պահանջելու կատարել որոշ պարտականութիւններ այն հողից օգտուելու փոխարէն, որ ազնւականութիւնը խլել էր հէնց իրեն՝ գիւղացիութիւնից: Ազնւականութիւնը և հոգևորականութիւնը, ժամանակակից խոշոր հողատէրերը, որոշեցին ազատել այն՝ ինչ դեռ ևս կարելի էր փրկել: Օգոստոսի 4-ի գիշերը նրանք ամենայն հանգիստականութեամբ յայտարարեցին Ազգային ժողովում, թէ յօժարակամ հրաժարւում են իրենց առանձնաշնորհումներից:

Բուրժուական պատմագէտները մէկ դարուց աւելի կրկնել են, թէ հրաժարւելը տեղի է ունեցել իսկապէս յօժարակամ: Բայց այն ժամանակ արդէն Մարատը պարզ կերպով տեսնում էր, թէ ինչից առաջացաւ այդ հրաժարումը:

Իր «Ժողովրդի Բարեկամ» լրագրում նա գրում էր. «Եթէ դուք միայն բարեգործական մտքով արիք այդ զոհը, այդպիսի դէպքում, պէտք է խոստովանել, շատ երկար պէտք եղաւ սպասել մինչև որ այդ բանը հանդէս կը դարձար: Այո, միայն ձեր այլուղ գիտկների հրդեհի տեսքից դուք երևան բերիք ձեր մէջ

այն մեծահոգութիւնը, որը դրդեց ձեզ հրաժարւել առանձնաշնորհումներից և ազատել շղթաներից ժողովրդին, որ արդէն դէպքը ձեռքին նւաճել էր իր համար ազատութիւն: Միայն այն դէպքում, երբ արդէն հասել էր կեղծքիչների, հարստահարողների ու բռնապետութեան ներկայացուցիչների հատուցման ժամը, դուք ի վերջոյ ձեր մէջ հանդէս բերիք այդ բարեհոգութիւնը—հրաժարւել հողային տուրքերից, հրաժարւել ներկայացնել պահանջներ այն մարդկանց, որոնք հազիւ էին կարողանում քարշ տալ իրենց խղճուկ գոյութիւնը... Այո, ինչ մեծ է ձեր զոհաբերութիւնը... Կամ զուցէ կհրամայեք ցոյց տալ, որ դա միայն ձեւական զոհաբերութիւն է: Պէտք կան արդեօք ձեզ հրաժարւել առանձնաշնորհումներից, երբ օրէնքը, միևնույն է, ասում էր, որ այդ առանձնաշնորհումներին պէտք է վերջ տրւեն»:

Մարատը անողորմ կերպով մերկացնում էր այն գործիչներին, որոնք այն ժամանակ բարձր դիրք ստացան և իրենց դրութիւնը շահագործեցին հարստանալու համար: Նա մերկացնում էր, թէ ինչպիսի կաշառակերութիւն (որպիսին գոյութիւն չունէր նոյն իսկ հին կարգի օրերին) էր արմատ ձգել քաղաքագլուխ Բալիի—Փարիզի խոշոր բուրժուազիայի հերոսի ժամանակ: 1789 թ. սեպտեմբերի վերջին նա գրում էր. «Դրութիւնը հետզհետէ վատանում է: Եթէ դորձ չդրւեն բոլոր ուժերը՝ սպասւում է անյուսալի ճմեռ:—Փարիզին չի յաջողւի բաւարարել կենսամթերքներով մինչև աշնանային էօսնութեան հասնելը և երթեւեկութեան դադարեցումը գետերի վրայ: Ո՞րն է փրկութիւնը: Անհրաժեշտ է քաղաքային դումայից արտաքսել բոլոր կասկածելի առանձնաւորութիւններին, բոլոր նրանց, որոնք թոշակ են ստանում թագաւորից, բոլոր բանկիրներին, մակլակներին և սպէկուլիանտներին»:

Դուման կանչեց Մարատին բացատրութեան և արգելեց լրագրավաճառներին ծախել «Ժողովուրդի Բարեկամ» լրագիրը: Բայց նա չէր համարձակւում ենթարկել Մարատին դատաստանական պատառխանատութեան, նա վախենում էր այն մերկացումներից, որ կարող էր անել Մարատը դատարանում: Գործը վերջացաւ Մարատի յաղթութեամբ: Մի քանի առանձնապէս յայտնի ձայնաւորներ ստիպւած էին դուրս գալ դումայի կազմից:

կառավարութիւնը, որպէսզի կանոնաւորի ֆինանսական յուսահատելի զրուծիւնը, բաց էր թողնում պետական նոր փոխառումներ և մտցնում էր նոր տուրքեր, որոնց գլխաւոր ծանրութիւնը ընկնում էր չքաւորութեան վրայ: Մարատը գրում էր. «Այսպէս ուրեմն, որպէսզի ապահովեն հին փոխառութեան անգործ պարտապաններին, որպէսզի ռոճիկ վճարեն թագաւորի թոշակաւորներին, անգործ զեապաններին, վտանգաւոր հրամանատարներին ու նահանգապետներին, հարճերին, սրիկաներին, նախկին մինիստրներին, մատնիչներին, շարլատաններին, պարողներին, դրա համար խեղճ արհեստաւորները, խեղճ բանւորները, ողորմելի օրավարձով աշխատողները, որոնք ոչինչ չեն շահել ոչ մինիստրական ֆօկլուսներէից, ոչ յեղափոխութիւնից (յեղափոխութիւնը այդ ժամանակ դեռ ևս իր առաջին աստիճանների վրայ էր գտնւում), — միթէ դրա համար նրանք պէտք է թոյլ տային կեղեքել իրենց: Ինչպէս. նրա համար, որպէսզի սպէկուլիանտները կարողանային շարունակել իրենց խաղը, հարկահանները իրենց կողոպտումը, նրա համար, որպէսզի ժողովրդի թշնամիներին, շահագործողներին և բռնակալներին ապահովեն նրանց սեփականութիւնը քսան միլիօն ժողովուրդ պէտք է ման գայ աշխարհում աղքատութեան տուրակով»:

Այդ բանը լցրեց համբերութեան բաժակը բուրժուալիայի, որը այն ժամանակ բաժանում էր իշխանութիւնը հին Ֆրանսիայի հաւատարմների հետ միասին: Հոկտեմբերի 8-ին «Ժողովրդի Բարեկամը» արժանացաւ արգելման, և դատարանը հրատարակեց Մարատի բանտարկութեան հրամանը:

Մարատին յաջողեց թաքնւել: Նա ծածկւում էր իր քաղաքական համախոհների մօտ և միշտ փոխում էր ապրելու տեղը, որպէս զի չգտնէին: Շատ շուտ արդէն, նոյեմբերի 5-ին, չնայած արգելմանը, կրկին սկսեց լոյս տեսնել «Ժողովրդի Բարեկամը»: Շատ անգամ գրաւեցին թերթը, շատ անգամ գտան տպարանները, որտեղ լրագիրը ծածուկ կերպով տպւում էր: Բայց ոչինչ Մարատին չէր կանգնեցնում: Այդպիսի պայմաններում նա հրատարակեց «Ժողովրդի Բարեկամի» քառասուն համար:

Բուրժուազիան, նստելով ժողովուրդի ուսերին, ձգտում էր հիմնաւորել իր զրուծիւնը: Նրա ներկայացուցիչները Ազգային ժողովի միջոցով անց էին կացնում օրէնք, որը տալիս էր հարուստներին ընտրողական լայն իրաւունք, իսկ չքաւորութեանը բոլորովին հեռացնում նոր պետութեան կազմակերպութեան գործից: Եւ Մարատը կրկին դուրս եկաւ այդպիսի ծրագիրների դէմ: Նա գրում էր. «Այդպիսի ընտրական իրաւունքով երկիրը նորից տրւում է հարուստների ձեռքը, իսկ չքաւորութեան վիճակը, որին միշտ ճնշել ու ստրկացրել են, երբէք չի լաւանայ: Դա ամենահամոզեցուցիչ ապացոյցն է այն աղղեցութեան, որ հարուստները գործում են օրէնքի վրայ»:

Բայց օրէնքները ոյժ ունեն միայն մինչև այն ժամանակ, երբ դեռ ևս ժողովրդները համաձայն են նրանց հրապարակելու: Եւ եթէ նրանք ձգեցին ազնականութեան լուծը, ապա կարող են ձգել և այն լուծը, որի տակ նրանց պահում են հարուստները: Զքաւորութիւնը կարող է վերադառնալ ազատութեան և հաւասարութեան սկզբունքներին, որպէսզի վերջ դնի հարուստների առանձնաշնորհումներին և հարստահարմանը, ճիշտ այնպէս, ինչպէս այդ միջոցներին դիմեց բուրժուազիան՝ ոչնչացնելով ազնականների առանձնաշնորհումները»:

Դա նոր իշխանութեանը «չհպատակելու մի կոչ էր»: Մասնիչները ուժեղացրին հետապնդումները և վերջապէս գտան Մարատի տեղը: 1789 թ. դեկտեմբերի 12-ի առաւօտը ազգային գվարդիայի քսան հոգուց բաղկացած մի խումբ (համապատասխան միլիցիայի, որը ամբողջապէս գտնւում էր բուրժուազիայի ձեռքը) թաղային կօմիտարի օգնականի գլխաւորութեամբ, ներս խուժեց Մարատի թաղատեան տեղը, ձեռք ձգեց նրա բոլոր թղթերը և տարաւ քաղաքական յանցագործների գործով զբաղւող կօմիտէին: Նրան շատ անգամ և երկար հարցաքննեցին, բայց բաց թողեցին առանց որևէ հետեանքի «Ժողովրդի Բարեկամը» արդէն յաջողեցրել էր Փարիզի չքաւորութեան մէջ ձեռք բերել լայն համակրութիւն և բուրժուազիան վախենում էր նրա հետ ընդհարելու:

Մարատը արդէն ազատ կերպով ձեռք բերեց ձեռքի տպագրա-

կան մեքենայ և վերսկսեց իր գործունէութիւնը: Նա չէր թողնում առանց քննադատութեան բուրժուազիայի և ոչ մի գործ, երբ վերջինս շտապում էր յարմարել: Բայց բուրժուազիան էլ ազատ չէր թողնում նրան իր ուշադրութիւնից: Նորից հետեցին Մարատի ձերբակալման հրամանները, նորից Մարատի բնակարանը ենթարկեց դատատանական չինովնիկների և ազգային դվարդիականների յարձակումներին: 1790 թ. յունւարի 23-ի գիշերը կանչւած էր ազգային դվարդիայի ամբողջ գունդը, որը շրջապատեց բոլոր շրջակայ փողոցները, մինչ խուզարկութիւնը կվերջանար Մարատի կացարանում:

Հարկ եղաւ Մարատին առժամանակ կանգնեցնել լրագրի հրատարակումը: Բայց ժողովրդական գործի կրակոտ մարտիկը չը կարողացաւ երկար ընել: Մայիսի 18-ին արդէն նա վերադարձաւ Փարիզ և վերսկսեց «Ժողովուրդի Բարեկամը»: Նորից պէտք եղաւ շարունակ խուսափել դատարանի հետապնդումներից ազգային դվարդիայի պետ չափաւոր-լիբերալ դատարկախօս Լաֆայետից, — որը մի կէտ թագաւորական իշխանութիւնը և Փարիզի բուրժուազիայի կուսքն էր, — խուսափել մատնիչներից, որոնք շարունակ հետեւում էին նրան: Ամբողջ մի քանի շաբաթ նա ստիպւած էր չեւաւ փողոցներում, որով և ազատեց շուտափոյթ ձերբակալումից: Շաբաթներով նա լծաւում էր իր բարեկամների մօտ նկուղներում և այնտեղ ճարպի մոմի լոյսի տակ գրում էր իր յօդածները, որը յետոյ տպւում էին նրա բարեկամները, որոնք մատակարարում էին նրան նաև ուտելիք: Յեղափոխութեան այդ շրջանում Մարատը ժողովրդական գործիչ էր բառիս բուն իմաստով: Յարձակումն ազգային դվարդիայի — բուրժուազիայի պրեստիճիական դվարդիայի — վրայ, ծաղրը Փարիզի բուրժուազիայի պատերազմական հանդէսների կազմակերպման և «զինւոր խաղալու» վրայ, ընտրողական օրէնքի անողօք քննադատութիւնը, որը պետութեան և տեղական ինքնավարութեան օրգանների մէջ իշխանութիւնը տալիս է հարուստների ձեռքը, գործիչների ղգանքով մերկացումը՝ որոնք լցնում էին գրպանները այն բողէին, երբ Փարիզի չքաւորութիւնը չէր կարողանում հաց ձգել և ստիպւած էր վճարել սարսափելի գներ, — այս բոլորը բաւական էին հիմք ծառայելու այն բանի, որպէսզի բուրժուական պատմագետները ա-

ւելի քան հարիւր տարի դարձնէին Մարատին չար, անողօք և անգութ հրէշ:

IV

«Ժողովուրդի Բարեկամին» կից Մարատը միշտ լոյս էր բնծալում երբեմն յաւելումն, մի տեսակ պրօկլամացիա: 1790 թ. յուլիսի 14-ին նա մերկացրեց «յեղափոխութեան թշնամիների դիւային դաւադրութիւնը»-ը: Նա բացատրեց, որ այդ դաւադրութիւնը պատրաստւում էր բուրժուազիայի ժամանակակից աստուածներին՝ Միրաբօյի, Լաֆայետի և Սիէյասի ձեռքով, որոնց համար յեղափոխութիւնը այդ ժամանակ արդէն շատ հեռու էր գնացել, որոնք անհանգստութեամբ դիտում էին ժողովուրդական շարժման ծաւալումը և պատրաստ էին հաստատել խախտած թագաւորական իշխանութիւնը, տեսնելով նրա մէջ պաշտպանութիւն ժողովրդի դէմ:

Մերկացւած հերոսների կատաղութիւնը սահման չէր ճանաչում: Նրանց հետեւողները շարդեցին տպարանի պատուհանները, որտեղ տպագրւում էր «Ժողովուրդի Բարեկամը», լրագրավաճառներին ծեծեցին և յաջողեցրին Մարատի ձերբակալման նոր հրամանը:

Լաֆայետը դիմեց բոլոր միջոցների Մարատին բռնելու համար: Ամեն օր Մարատը փոխում էր իր սպրեկուտեղը, փոխադրւում էր մի ընկերոջ նկուղից միւսի մօտ, մինչև որ վերջապէս տեղ դուռ մէկ փակւած Փրանցիսկեան վանքի նկուղում: Նրա առողջութիւնը առանց այն էլ թոյլ էր: Մշտապէս մութ նկուղներում ապրելը, իրենց խոնաւ ու խեղդող օդով, առաւել ևս խախտեց նրա առողջութիւնը: Սկսեց աչքերի պարբերական բորբոքումը և կաշւի տանջող քոսը:

Բայց ոչինչ չէր կարող ընկճել ժողովրդական ազատութեան հերոսին: Նա շարունակում էր բաց թողնել իր թաւցիկները: Արդէն 1790 թ. յուլիսի 26-ին լոյս տեսաւ կրքոտ կոչը՝ «Ի՞նչ է, մեղ այլևս հաշւի չէն առնում: Այդ բանը առաջացրեց բուն դայքոյթ Մարատի դէմ բոլոր միապետական չափաւոր-լիբերալ շրջաններում:

Լիւդովիկ XVI-րդը և նրա կին Մարիա Անտուանէտան դեռ ևս մնում էին թագաւոր և թագուհի: Յրանքայում կրկին մնում

էր այնպիսի քաղաքական կազմ, ինչպիսին մարտի սկզբին լիբերալ բուրժուազիան ցանկանում էր պարզել Ռուսաստանին, կատարելով անհատների փոփոխութիւն գահի վրայ:

Մարտը իր թռուցիկում յայտարարեց, որ թագաւորը պատրաստուած է ծածուկ Փարիզից փախչել Սէն-Կալուսի վրայով Կոմպիեն, որտեղ նրան կհանդիպեն ժողովրդի դաւաճան ֆրանսիական զենեքաւորները, և այստեղից պատերազմի հրաւիրել օտարերկրեայ զօրքերը յեղափոխական Յրանսիայի դէմ: Մարտը գրում էր. «Բոլոր հասակների և ընդունակութիւնների քաղաքացիներ, Ազգային ժողովի միջոցները չեն փրկի ձեզ կործանումից: Դուք կորած էք, եթէ զէնքի չդիմէք, եթէ դուք նորից չհամակէք այն հերոսականութեամբ, որը երկու անգամ փրկեց Յրանսիային, յուլիսի 14-ին և հոկտեմբերի 5-ին (հաստիլիայի կործանման օրը և այն օրը, երբ Փարիզի ժողովուրդը տիրեց թագաւորին և նրա ընտանիքին և ստիպեց նրանց տեղափոխել Փարիզ, որտեղ նրանք գտնուում էին յեղափոխական ժողովրդի հսկողութեան տակ): Քանի դեռ ևս չի անցել ժամանակը, գնացէ՛ք Սէն-Կալուս, բռնեցէ՛ք թագաւորին և նրա ժառանգին, նրանց դրէ՛ք հսկողութեան տակ, որպէս զի գալիք դէպքերի ժամանակ նրանք լինեն ձեր ձեռքում, բանտարկեցէ՛ք բանալիով աւատիաչկային (Մարիա-Անտուանետային) և նրա ազգականներին, նրանց զրկեցէ՛ք դաւադրութիւնը շարունակելու հնարաւորութիւնից. բռնեցէ՛ք բոլոր մինիստրներին և նրանց քարտուղարներին, շղթայեցէ՛ք. բռնեցէ՛ք Փարիզի դուստայի նախագահին, հսկեցէ՛ք զենեքաւորների վրայ, ձերբակալեցէ՛ք զինւորական մինիստրին, ապահովեցէ՛ք ձեզ համար զինապահեստները և վառօդի պահեստները, ժողով հրաւիրեցէ՛ք թագամասերում և որոշեցէ՛ք շուտով ինչ անել: Դուք շուտով կտեսնէք, որ առանձնաշնորհումներ ունեցող գահերը կրկին կբարձրացնեն իրենց զլուխները, և նորից կսկսի թագաւորել բռնակալութիւնը— դաժան բռնակալութիւնը, աւելի դաժան, քան եղել է երբեք: Գտնուեցէ՛ք ձեր կամ վեց հարիւր կտրած զլուխներ կապահովէին ձեզ հանդստութիւն, ազատութիւն և բախտաւորութիւն: Կեղծ հաւատարմատարութիւնը և անհոգութիւնը թուլացրել է ձեր ձեռքը, կասեցրել է այն հարւածները, որ նա պատրաստուած էր հասցնելու: Դրա փոխարէն դուք կվճարէք ձեր եղբայրների

միլիոնաւոր զլուխներով: Հէրիք է ձեր թշնամիներին մի քաղէ յաղթանակել, և այն ժամանակ վերջ կարւի նաև ձեր ազատութեանը. հսկայական գետերով կը հոսի արիւնը, ձեզ առանց որևէ խղճահարութեան յօշոտման կմտնեն»:

Այդ բառերը եղան տարօրինակ նախատեսութիւն: Մարտի յեղափոխական տաղանդը ճշտութեամբ նախատեսեց այն բոլորը, որ պատահեց համարեա մէկ տարի յետոյ: Մեծ թախիծ, խորը ցաւ է հնչում նրա զգուշացումների մէջ, նա պարզ տեսնում էր, թէ ինչպէս պիտի դասաւորւեն դէպքերը: Ուրիշները այդ բանը չէին տեսնում և ֆրանսիական ժողովուրդը արեան գետեր վճարեց իր անհոգութեան և հաւատի պատճառով:

«Քաղաքավարի հասարակութեան» կառավարի վայնասունն եղաւ այդ մարզարէնութեան պատասխանը: Գործին խառնրեց ինքը «ժողովրդական» ներկայացուցչութիւնը—ինքը Ազգային ժողովը: Նա պահանջեց, որպէսզի սկսեն դատաստանական քննութիւններ ոչ միայն Մարտի դէմ, այլև տպարանատիրոջ դէմ, որը տպել էր թռուցիկը, նրանց դէմ, որոնք դուրս էին տարել այն տպարանից և ծախել: Մարտը մեղադրում էր ֆրանսիական ազգը վիրաւորելու մէջ, ապստամբութեան կոչի, ապստամբութեան պատրաստութեան և սահմանադրութեան բռնի փոփոխման մէջ, որը կարողացաւ էր թագաւորական իշխանութեան վերացմամբ:

Ի հարկէ բոլոր ապագայ բուրժուական պատմագէտների աչքում, ինչպէս նաև ժամանակակից բուրժուազիայի աչքում, Մարտը դժոյղքի ծնունդ է եղել: Այդ պարոնների համար, բոլոր թագաւորների և բոլոր արքանեայ դասակարգերի սուրբ, անհրժեք իրաւունքը կայանում է նրանում, որ նրանք իրենց թագաւորութեան պահպանման համար կարող են կատարել սարսափելի արիւնհոսութիւններ և ջարդեր, հարկ եղած դէպքում կանչել օտար զօրքեր ջարդելու համար իրենց «հաւատարիմ-հպատակներին»: Բայց ժողովրդական լայն մասսաների իրաքանչիւր ցոյցը թագաւորների իշխելու մշտական և անհերքելի իրաւունքների դէմ հանդիսանում է այդ նոյն պարոնների համար չլուած, ամօթալի սրիկայութիւն: Ի հարկէ, Մարտը նրանց համար «արիւնախում գազան» է:

Ջորջում, աւելի ճիշտն ասած, գաւառական քաղաքների նոր ազգային գվարդիայի մէջ անհատապէս չէր մտել: Շարժման գլուխը կանգնել էին յեղափոխութիւնը ատող ազնւական սպաները, իսկ ազգային գվարդիականների և զինւորների ճնշող մեծամասնութիւնը գիւղացիներն էին, որոնց յեղափոխութիւնը արդէն ազատել էր շատ ծանր պարտականութիւններից: Օֆիցերութիւնը ձգտում էր զինւած ուժը վերածել ժանդարմների կօրպուսի՝ թաղաւորական իշխանութեան յենարանի: Ընդհարումներն անխուսափելի էին: 1790 թ. յուլիսին, Նանսի քաղաքում նրանք ստացան սպառնալի բնաւորութիւն: Ազգային ժողովը խոնարհ զէնք էր խոշոր բուրժուազիայի ձեռքին, որը արդէն ամեն ինչ ստացել էր և ցանկանում էր կանգնեցնել յեղափոխութեան ապագայ առաջխաղացումը: Յուլիսի 29-ին թագաւորը առաջարկեց ժողովին Նանսի «խռովարարներին» դէմ ուղարկել պատժիչ զօրախումբ զենեքալ Բուլիի հրամանատարութեան տակ և ժողովը ընդունեց այդ առաջարկը: Ճնշւած, բայց ոչ ոչնչացրած թագաւորական իշխանութեան հետ միասին, օֆիցերութեան, թագաւորի համախոհների հետ, բուրժուազիան յոյս ունէր հակառակ ոյժ ստեղծել ժողովրդի աճեցող պահանջների դէմ:

Նոյն գիշերն իսկ Փարիզի փողոցներում կայցրած էր Մարատի ձեռքով կազմած և սպած թուցիկը «Մարտափելի արթնացում»: Վեհագորով: Նա գրում էր, «Դուք հերոսներ, շտապեցէք խանգարել այդ պատժիչ զօրախմբի ուղարկմանը: Նախեցէք այն անդունդին, որ ձեր կեղծ ներկայացուցիչները քանդել են ձեր ոտքերի տակ, այն անդունդին, որտեղ նրանք կը ցանկային ձեզ նետել: Զէ՛ որ այն մարդիկ, որոնց չարդ տալու համար դուք պատրաստուում էք, նրանք ձեր եղբայրներն են, նրանք մեղաւոր չեն, նրանք ճնշւած են: Արդարադատ երկինք, իմ բոլոր զգացումներս գրգռւում են և սիրտս պայթում է զգաւորից: Դուք, քնած քաղաքացիներ, մի՞թէ դուք թոյլ կը տաք, որպէսզի չարդեն ձեր եղբայրներին: Մի՞թէ դուք չէք շարժւի ձեր տեղերից, երբ այդ դահիճների լեզիւները դուրս կգան, որպէսզի սպանաւորաց սարքեն: Նանսի գարնիզօնի զին-

ւորները անմեղ են, նրանց ճնշում են: Նրանք դէմ են կանգնել միայն բռնակալութեանը և նրանք իրաւունք ունենին այդ բանին: Նրանց հրամանատարները—ահա՛ միակ մեղաւորները»:

Պատժիչ զօրախումբը մեկնեց Նանսի: Այդ քաղաքի փողոցներում թափեց զինւորների արիւն, ժողովրդի արիւն: Մարատը կատաղի ծաղրանքներով և ծանակով հարւածում էր արիւնհեղութեան պատճառները, նրանց, որոնք Ազգային ժողովում այդ գործին կողմակից էին արտայայտել:

Առանձնապէս կատաղի էր յարձակւում նա չափաւոր-լիբերալ բուրժուազիայի երկու կուռքերի վրայ—Միրաբօյի և դենեւրալ Լաֆայետի: Մարատը այն ժամանակ հասկացել էր, որ Միրաբօն թագաւորական իշխանութեան հետ միասին դաւադրութիւն է կազմում ժողովրդի դէմ և որ արքունիքը առատ կերպով վարձատրում է նրա ծառայութիւնները: Որովհետեւ Միրաբօն ծագում էր իտալական Րիկէտտի ընտանիքից, զրա համար էլ Մարատը սովորաբար անւանում էր նրան այդ անունով: Նա գրում էր, «Դեռ ևս երկու տարի սրանից առաջ Րիկէտտին պէտք է վաշխառուի մօտ զրաւ դնէր իր վարտիկը վեց լիվրով (երկու ուրլի), իսկ այժմ նա խեղդւում է շոայլութեան մէջ և պահում է հարձեր, որոնց ողողում է նւէրներով»:

Մարատը հաշւեց և գտաւ, որ վերջին ամիսների ընթացքում Միրաբօն գործ էր անել կալւածքներ գնելու համար խոշոր գումար—մօտաւորապէս երեք միլիօն լիվր (մեր փողով մէկ միլիօնից աւելի շատ): Երկու տարի յետոյ, երբ պալատում աչքի անցկացրին ծածուկ փաստաթղթերը, Մարատի կառնածները հաստատուեցին մեծ ճշտութեամբ:

Լաֆայետի ճիշտ գնահատումն տւեց Մարատը—այդ դատարկ շատախօսի, անհեռատես քաղաքական կօմենդիանտի (ծաղրածուի), ցանցաւի, ինչպէս յետագայում անւանեց նրան Նապօլիօնը: Մարատը խոստանում էր, 1780 թ. սեպտեմբերի 14-ին «ժողովուրդի Բարեկամի» ամբողջ համարը նւիրել Լաֆայետին: Լաֆայետը ձեռք արաւ իր միջոցները. երեք հարիւր ազգային գվարդիականներ շրջապատեցին տպարանը, որտեղ տպւում էր Մարատի լրագիրը և ոչնչացրին բոլորովին:

Յեղափոխութեան սկզբին Մարատը հակառակ չէր թագաւորական իշխանութեանը: Յետոյ նա Լիւդովիկոս XVI-րդին հա-

մարում էր ողորմելի մարդ, բայց ոչ չար: Ժողովուրդի համար
Թագաւորի արած քնասակար հրամանների մեղաւորները Մարա-
տի աչքում վառ խորհրդատուներն էին, որոնք շրջապատում
էին Լիւդովիկին: Հեռացնելով այդ խորհրդատուներին և սահմա-
նափակելով Թագաւորական իշխանութիւնը, Մարատը հնարաւոր
էր համարում նրա պահպանումը: Ժամանակի ընթացքում Մա-
րատի Թագաւորական իշխանութեան մասին դատողութիւնների
մէջ յաճախ էին նկատուում տատանումներ:

Բոլոր տատանումներին հասաւ վերջ, երբ 1791 թ.
յուլիսի 20-ից 21-ի գիշերը Թագաւորը ծածուկ էր ամբողջ
ընտանիքի հետ վախաւ Փարիզից, որպէսզի դաւաճան գնեւերաւ
Բալէի գործի հովանաւորութիւնը գտնի և օտարերկրեայ գործե-
րի օգնութեամբ զսպի յեղափոխական Ֆրանսիային:

Թագաւորին ճանաչեցին ճանապարհին, ձերբակալեցին իր
ընտանիքի հետ միասին և յունիսի 26-ին զինւած քաղաքացի-
ների հսկողութեան տակ բերին Փարիզ:

Յունիսի 27-ին Մարատը այսպէս ողջունեց նրան իր , Ժողո-
վուրդի Բարեկամ՝ լրագրում. , , Տեսէք, ահա նրան վերադարձրին
մեր պատերի մէջ, այդ Թագաւորւած աւաղակին, խոտմնագան-
ցին, մատնիչին և դաւաճանին, այդ անպատիւ և անխիղճ սրի-
կային: Թափօրի մէջ, որը վերադարձնում էր ժողովուրդից գեր-
ւածին, նստած էր նա իր չարագործութեան համակիրներով ա-
մօթ չզղալով անհամար քաղաքացիների աչքի առաջ, որոնք մի
ժամանակ նրա գործերն են եղել: Մէկ ուրիշը նրա տեղը
կմեռնէր ցաւից և ամօթից: Բայց նրան յատուկ են միմիայն
անասնային յակումներ: Ամբողջ ժամանակ, երբ նա գտնուում էր
զինւորների ձեռքին, էր դադարում խնդրելուց, որպէսզի նրանք
ցաւ չպատճառէին իրեն, և ոչ մի ուրիշ միտք, քացի խմելուց և
ուտելուց, նրա գլխում ոչինչ չէր ծագում:

Բուրժուազիայի ձեռքին էր գտնուում աղաւթին գլխաւոր և
քաղաքային ինքնավարութիւնը, նրան էր հպատակւում Ազգային
Ժողովը: 1791 թ. յուլիսի 17-ին, երբ Մարսեան դաշոււմ կաղ-
մակերպւել էր մեծ ցոյց, որ պահանջում էր Բուրժուաներին յայ-
տարարել դահնկեց, բուրժուազիայի պատասխանը եղաւ անո-
ղոր ջարդը, որը ծածկեց Մարսեան դաշուր հանրապետական
ների գլխներով:

Սկսեց սոսկալի բէակցիւ: Բուրժուազիան շտապում էր
իր հաշիւները տեսնել հակառակորդների հետ: Մարատի քա-
ղաքական բարեկամներից շատերը ստիպւած էին փախչել: Նրա
տպարանը քարուքանդ արւեց, տպարանի հսկիչը բանտարկւեց:
Մարատը մնում էր իր դիրքում: Եւ միայն 1791 թ. սեպտեմբե-
րին, կիսով չափ կոյր, վերջնականապէս հալածանքներից և ան-
դադար լարւածութիւնից ուժասպառ եղած, նա որոշեց մեկնել
Անգլիա, որտեղ մտածում էր իբրեւ բժիշկ աշխատանք գտնել:

Սեպտեմբերի 4-ին նա գրում էր. «Ժողովուրդը մեռած է
Մարսեան դաշտի ջարդերից յետոյ: Եւ աշխատում էի նրան վե-
րակենդանացնել, սակայն իզուր: Բայց ի՞նչ արած, այդպիսի
դէպքում ես հեռանում եմ և, թւում է ինձ, ընդ միշտ»:

Սեպտեմբերի 21-ին հիւանդ և յոգնած նա գրում էր. «Ա-
ռանց փողի, առանց օգնութեան ես գնում եմ աշխարհի միակ
անկիւնը, որտեղ ինձ դեռ ևս թոյլ կտան հանգիստ շնչել:
Գնում եմ հալածւած բամբասանքային գոռոցից, կասկածի տակ
ընկած այն հասարակական շրջմոլիկներից, որոնց ևս մերկաց-
նում էի, արժանանալով հայրենիքի բոլոր թշնամիների անէծք-
ներին, առւած այդ աշխարհի բոլոր ուժեղներից, ճանաչւած իբ-
րեւ հրէշ, որին պէտք է ջախջախել, հալածւած բոլոր միմիայնա-
կան կարիւնէտներում նստած բարձրաստիճան պաշտօնեաներից»:

Իր հայեացքն ուղղելով դէպի յիտ, դէպի այն բոլորը, ինչ որ
պատահել էր, Մարատը ցոյց է տալիս, թէ ինչպէս սկզբում յեղա-
փոխական շարժումը ծաւալւում էր և ինչպէս յետոյ բուրժուա-
զիան վերադառնում էր դէպի առքունիքն ունեցած իր նախկին
հաւատարմութեանը: Նա շարունակում է. «Իսկ այդ փառասէր
քսուների շուրջը, իբր պաշտպան թիկնապահներ շուտով խմբե-
ցին, զգւելի արքունական զեադաները—ազնւականութիւնը, հո-
գեորականութիւնը, աստիճանաւորութիւնը, դատաւորները, պի-
տական և դատաստանական ծառայողները, բանկիրները, սպեկու-
լիանտները, հասարակութեան տգրուկները, թեթեամիտները, պա-
ւատի բախտախնդիրները և պարագիտները, մի խօսքով, բոլոր
նրանք, որոնց դրութիւնը, հարստութիւնը և յոյսերը հիմնւում են

50-0282

պետական իշխանութեան շահագործման վրայ, բոլոր նրանք, որոնք շահուած են այդ թերութիւններից և շռայլութիւնից, ամեն խաբեբայութեան պահպանութեան շահագործումները, որովհետեւ այդ խաբեբայութիւններիցն է, որ նրանք հարստանում են: Իսկ նրանց շուրջը հետզհետէ խմբւեց աւելի լայն շրջան— միջոցների մէջ խտրութիւն չգնող գործնական մարդիկ, վաշխառուները, շռայլութեան համար ապրանքներ պատրաստող արհեստավորները, գրականագէտները, գիտունները, արտիստները, որոնց համար հարուստների շռայլութիւնը իրանց հարստանալու միջոց է, խոշոր վաճառականները, կապիտալիստները և այլն, հանդստութիւն տենչացող քաղաքացիները, որոնց համար ազատութիւնը նշանակում է միայն նրանց արհեստներին խանգարող արգելքների վերացումը, միայն իրենց սեփականութեան հիմնաւորումը, որը ոչնչով չի խանգարի նրանց կեանքի քաղցրութիւնը: Իսկ նրանց յարում են այն երկչոտները, որոնք աւելի քիչ են վախենում ստրկութիւնից, քան քաղաքական կեանքի խռովութիւններից, և այն ընտանիքների հայրերը, որոնք վախենում են, որ պայմանների փոփոխութիւնը զրկի նրանց այն դիրքից, որ նրանք բռնում են ներկայ հասարակութեան մէջ: Հարց տալով, թէ որն է քաղաքական յեղաշրջման և յեղափոխութիւնից հեռանալու պատճառը, Մարատը պատասխանում է. «Պատճառը կայանում է տարբեր շահերի հակասութեան մէջ, որը բաժանում է քաղաքացիներին տարբեր հասարակական դասակարգերի, պատճառը յեղափոխութեան թշնամիների բնական միութեան, արքունիքի ազդեցութեան և ժողովրդի ազդեցութեան մէջն է»:

Մարատի մարտնչող ոգին թողնելով Փարիզը, էլի մի քանի ժամանակ մնաց Յրանսիայում: Նա սպասում էր, թէ չէն ստեղծւի արգիօք աւելի բարեյալող պայմաններ յետագայ կռիւ համար: Օրէնսդիր ժողովի ընտրութիւնների ելքը ցոյց տւեց, որ նա կը լինի մի քիչ աւելի ազատամիտ, քան Ազգային ժողովը: Իր երբորդ նիստում նոր ժողովը երգւեց, որ բոլոր կէտերում կը պաշտպանի սահմանադրութիւնը, այն սահմանադրութիւնը, որ համարեա ամբողջ Ֆրանսիական ժողովրդի երեք քառորդին զրկել էր ընտրողական իրաւունքից: «Այս կոմիտեան,—գրում էր

Մարատը,—ցոյց է տալիս, որ ազատութիւնը թաղել են: Նոր օրէնսդիրների արժէքը նոյնն է, ինչ որ նախկիններին»:

Միայն դեկտեմբերի 14-ին Մարատը վերջապէս թողեց Յրանսիան և ուղևորւեց Լոնդոն:

VI

1792 թ. փետրւար ամսի սկզբին Մարատը վերադարձաւ Յրանսիա և վերսկսեց իր «Ժողովրդի Բարեկամի» հրատարակութիւնը: Իշխանութեան դեկը այն ժամանակ գտնւում էր բուրժուադիայի այն հատւածի շահերի ներկայացուցիչ ժիւրօնդիստների ձեռքին, որոնք աւելի սերտ էին կապւած առևտուրի և արդիւնաբերութեան զարգացման հետ: Արդէն այն ժամանակ բուրժուազիան ցոյց էր տալիս նաճողական ձգտումներ: Ժիւրօնդիստական միախառնութիւնը պատրաստւում էր Յրանսիային պատերազմի դիրքը նետել, որը պէտք է ընթանար բռնակալների տապալման դրօշակի տակ, բայց պէտք է ղեկավարւէր այն միւնիստրութիւնից, որը յանձինս իր մի քանի ներկայացուցիչների, ժողովրդից ծածուկ, թաղաւորական արքունիքի հետ կասկածելի կապեր էր հաստատել և պատրաստ էր նեցուկ դառնալ Ֆրանսիական զահին:

Բօբէսպիւիւրը, որը արդէն այդ ժամանակ կռիւ էր սկսել ժիւրօնդիստների դէմ, գրում էր. «Նա էլ պահանջում եմ կռիւ, բայց մի պայմանով, որի վերաբերեալ, ինձ թւում է, մեր մէջ տարաձայնութիւն չկայ. չեմ կարող ես մտածել, որ պատերազմի կողմակիցները ցանկանում են մեզ խաբել: Այսպէս ուրեմն ես կռիւ եմ պահանջում, ոչ թէ կեանքի, այլ մահու, հերոսական կռիւ, այնպիսի կռիւ, որպիսին ազատութիւնը վարում է բռնակալութեան դէմ, այնպիսի կռիւ, որպիսին կվարի ինքը յեղափոխական ժողովուրդը իր յեղափոխական ղեկավարների առաջնորդութեամբ, բայց ոչ այնպիսի կռիւ, ինչպիսին ցանկանում են քաղաքները: Մակայն այդպիսի դէպքում ուէք մեզ գնահատել, որոնք ժողովրդի իրաւունքների հաւատարիմ պաշտպաններն ու մանկութիւնից բռնակալների թշնամիները լինեն, այնպիսի գնահատել, որոնք երբէք չեն ջնջել արքունիքի թունաւորւած օդը: Այսպէս ուրեմն, ձգտելով ոչնչացնել գահերը,

պէտք է մենք սպասենք պատերազմական միջոցների հրամաններին, պէտք է սպասենք, քանի դեռ ևս թագաւորական տունը նշան չի տւել: Ուրեմն, թագաւորների և արքայազնների դէմ պատերազմի տանկն մեզ ազնւականները, բռնակալութեան այդ մշտական սիրելիները... Ոչ, մենք մենակ կգնանք կռիւ, մենք ինքներս կառաջնորդենք»:

Մարտը երևան եկաւ իբրեւ պատերազմի որոշակի հակառակորդ: Վերանորոգւած «Ժողովուրդի Բարեկամի» առաջին իսկ համարում նա յայտարարեց, որ պատերազմի հետեանքը յեղափոխութեան ուժերի թուլացումը կլինի և ժողովրդի ուշադրութեան շեղումը իր սեփական դրութիւնից, ներքին գործերից, անյետաձգելի բարեփոխութիւնների ձգձգումը և պատերազմական կուսակցութեան ուժեղացումը:

Նորից սկսեցին հալածանքները: 1792 թ. մայիսի 4-ին ժիրօնդիստներին յաջողեց Օրէնսդիր ժողովին հաստատել տալ Մարտի հալածման, հետապնդման օրէնքը: Նորից հարկ եղաւ նրան թագնւել սրտակից ընկերների մօտ և դադարեցնել լրագրի հրատարակութիւնը:

Յուլիսին միայն վերսկսեց «Ժողովուրդի Բարեկամը»: Հէնց առաջին իսկ համարներում Մարտը աշխատեց բացատրել, թէ որոնք են հակայեղափոխութեան յաղթութեան պատճառները: Նա գրում էր.

«Յեղափոխութիւնը շրջւել է ժողովրդի դէմ և նրա համար մեծ դժբաղտութիւն է դարձել: Սկզբից եեթ նա հաստատուն հիմք դարձաւ ժողովրդի դէմ կատարւող դաւադրութիւնների և կաշառումների: Նոյնիսկ օրէնսդիրներին (ներկայացուցիչներին) հնարաւորութիւն տւեց զանազան գործերի օպէրացիաներով, խաբեքայութեամբ և սրիկայութեամբ զրադելու: Եւ այժմ նա պէտք է ծառայի հարուստներին և սպեկուլյանտներին, որպէսզի վերջիններս հասնեն անսահման օգուտների և մենավաճառութեան, ծայր աստիճանի բարձրացնեն կեանքի միջոցների գները, անամօթ թալանի սխտէմով քայքայեն ժողովրդին և ստորին դասակարգին և՛ թշուառութեան գիրկը մատնելով՝ ստիպեն նրանց վաճառքի հանելու:

«Պետական բեմի վրայ փոխւել է միայն զեկօրացիան: Դերասանները, գրիմները, քսութիւնները, վարչութեան բաժանում-

ները մնացել են նոյնը: Ոչինչ, քաղաքական մեխանիզմի ընթացքի մէջ վճռականապէս ոչինչ չի փոխւել: Եւ այդպէս կըլինի այնքան ժամանակ, մինչև որ ժողովուրդը չլուսաւորւի, մինչև որ նա վերջ չդնի այն խաբեքաների խաղերին, որոնք առաջնորդում են նրան, մինչև որ նա իր մէջ չգտնի հարկաւոր վճռողականութիւն, պատժելու այն սրիկաներին, որոնք յիմարացնում են իրան:

Հարց տալով թէ ինչպէս կարող էր պատահել այնպէս, որ ժողովուրդը խաբէր, Մարտը պատասխանում է.

«Պէտքէր, այսինքն ժողովրդի ցածր դասակարգերը, բարձր դասակարգերի հետ մղած կուում կարող է յօյս դնել միայն ինքն իր վրայ: Ապստամբութեան բռնկին շնորհիւ իր մասսայի նա է տալիս ամեն ինչ, բայց այդ անում է նրա, համար որպէսզի վերջ ի վերջոյ յաղթւած դուրս գայ: Զէ՛ որ այդ դասակարգերը չունեն հեռատեսութիւն, հմտութիւն, հարստութիւն, սպառազիս նութիւն, առաջնորդներ, չունեն գործունէութեան ծրագիր:

«Այդպէս էր նաեւ ֆրանսիական յեղափոխութեան ժամանակ: Ճիշտ չէ. իբր թէ ամբողջ ազգը ապստամբեց բռնակալի դէմ: Բռնակալութեան հիմք և պաշտպան մնացին ազնւականութիւնը, հոգեւորականութիւնը, փաստաբանների դասը, բանկիրները, կապիտալիստները, գիտունները և գրականագէտները: Եւ եթէ, մի քանի կըթւած, հարուստ, բայց խորամանկ անձնաւորութիւններ հարուստ դասակարգերից սկզբում բռնակալների դէմ էին դուրս գալիս, ապա այդ երկար չի տևում, նրանք իսկոյն եեթ, հէնց որ ժողովրդի հաւատը ձեռք բերին, նրա դէմ դուրս եկան և շահագործեցին նրա ուժերը, որպէսզի իրանք բռնեն իրենց ձեռքով խորտակած արտօնեալ դասերի տեղը:

«Յեղափոխութիւնը կատարեցին հասարակութեան միայն ցածր դասակարգերը, բանւորները, արհեստաւորները, մանր վաճառականները, գիւղացիները, մի խօսքով ցածր դասը, այն չքաւորութիւնը, որին հարուստները անւանում էին ամբոխ: Բայց ինչ էլ որ լինի, մի բան ճիշտ է, որ այդ մասսան յեղափոխութիւն առաջացրեց միայն յօգուտ մանր հողատէրերի, խաբեքաների և փաստաբանների»:

Ինչպէս այստեղ, նոյնպէս և շատ ուրիշ դէպքերում Մարտը զարմանալի ճիշտ է մօտենում այն հասարակական դա-

սակարգերի կուր ըմբռնմանը, որը բերեց հասցրեց Ֆրանսիական յեղափոխութեանը և որոշեց նրա զարգացումը: Այդ մտքով նրան կարելի է համարել Մարքսի և Էնգելսի նախորդներին մէկը: Բայց նրա պարզ և յստակ մտքերը շփոթուում են մէջհանական գաղափարներով: Դրանսիական յեղափոխութեանը չտեսնւած պարզութեամբ երևան հանեց հասարակական ոյժի բաղխումը, բայց իրենք հասարակական գասակարգերը գեռ չէին հասել այնպիսի պարզ ու ճիշտ հասկացողութիւնների, ինչպիսիներին հասան յետագայում:

Մարատը չկարողացաւ առաջ գասակարգային կուր այն վառ ու ցայտուն պատկերացումը, ինչ տւեցին Էնգելսն ու Մարքսը, հէնց այն պատճառով, որ նա Մարքսից և Էնգելսից աւելի քան կէս դար առաջ էր գրում:

Մարատի ժամանակակիցները առաջին հերթին կանգ էին առնում միայն Ֆրանսիական հասարակութեան դասային մեծ բաժանումների վրայ. — առաջին դասը՝ ազնւականութիւնն էր, երկրորդը՝ հոգևորականութիւնը և վերջապէս երրորդ դասը, որը նրանց համարումով ընդգրկում էր ֆրանսիական ամբողջ ժողովուրդը, գիւղացիութիւնը, խոշոր առևտրականները, արհեստաւորներն ու բանկիրները, վարձու բանւորները և նրանց տէրերն էին: Մարատը զարմանալի հոգաւորութեամբ նկատեց, որ «երրորդ դասը» իրենից չի ներկայացնում մի միատարր ամբողջութիւն, այլ կազմւած է տարբեր շահեր ունեցող զանազան դասակարգներից:

1792 թ. ամառը նա գրում էր. «Ֆրանսիայում, ինչպէս նաև միւս բոլոր միապետութիւններում (աւելի ճիշտ կլինէր, եթէ ասէք, ինչպէս նաև միւս պետութիւններում) քաղաքացիները բաժանւած են տարբեր շահեր ունեցող մի քանի դասակարգերի և կարող է պատահել, որ այդ դասակարգերը տարբերւում են միմիանցից ոչ միայն իրենց դրութեան և սեփականութեան անհաւասարութեամբ, այլև իրենց կրթութեամբ, հակումներով, սովորութիւններով և իրանց կեանքի ամբողջ ձևով:

«Նա ասում եմ ազնւականութեան, հոգևորականութեան, չինոֆիլիկութեան, ֆինանսիստների, ռենտի քաղաքացիների, և չքաւորութեան, ուրիշ խօսքով, մի կողմից տիրող տարբեր

միւս կողմից հարստահարւողների մասին: Դրանք տարբեր դասակարգեր են, որոնք միահաւասար հպատակւել են միեւնոյն ինքնակալ թագաւորին, բայց միշտ միմիանց թշնամաբար են վերաբերել: Արտօնեալ դասերը ժողովրդի վրայ այնպէս են նայել, որ կարծես թէ նա գոյութիւն ունի միայն նրա համար, որ քերթեն նրա կաշին, ստրկացնեն և ստիպեն հպատակւել: Իսկ ժողովուրդը մտածում էր միայն հարուստ խաւերի ստացւածքի բաժանման մասին»:

Վերջին տողերը պէտք է բացատրել այնպէս, որ այն ժամանակ չկար դեռ ևս այնպիսի բանւոր դասակարգ, ինչպիսին այժմ կայ, որը ձգտում է ոչ թէ արտադրած մթերքների բաժանմանը, այլ ամբողջ արտադրութեան այնպիսի մի հասարակական կազմակերպութեան, որը կըծառայէր ամբողջ հասարակութեանը, և ոչ թէ հարստութիւնները կը կենտրոնացնէր առանձին անհատների ձեռքում:

«Չայրոյթը — շարունակում է Մարատը, — ինքնակալութեան օրերին իշխող ղեկավարների դէմ, յեղափոխութեան սկզբին հին կարգի դէմ ընդհանուր պայքարի մէջ համախմբեց երրորդ դասի բոլոր դասակարգերին, բայց նորից երևան եկան և յաղթանակեցին հակադիր շահերը:

«Ազահութիւնը և ընչասիրութիւնը քաղաքացիներին նորից բաժանեցին տարբեր կուսակցութիւնների, մինչդեռ առաջ սեփական բարեքի, ընդհանուր վտանգի և հոգատարութեան պատճառով նրանք միացել էին ընդհանուր թշնամու դէմ: Բայց հէնց որ նրանք ազահութեան իրենց ստացւածքային և անձնական կեանքը, իսկոյն — Բաստիլիայի առումից յետոյ, նորից իրենց ստոր կրքերի զօնը դարձան: Երբ նկարիչները, որբացած արհեստաւորները, առևտրականները, սպիկուլիանտները նկատեցին, որ յեղափոխութիւնը կըծատեց նրանց օգուտները, նրանք ցանկացան, որ կրկին վերադառնայ պալատական տղրուկներին, բախտախնդիրներին և վատնիչների թագաւորութիւնը, և շուտով ոսկու ազահութիւնը նրանց հասցրեց այնպիսի դրութեան, որ նրանք սկսեցին ծառայել իրենց նախկին տէրերի գործին»:

Արքունիքն ու պալատականները բոլորովին բացառիկ նշանակութիւն ունէին Փարիզի արդիւնաբերութեան և առևտրի համար: Նախ քան յեղափոխութիւնը, կարող էր թաւ, թէ

ամբողջ Փարիզը, նրա ամբողջ արդիւնաբերութիւնը և առևտուրը գոյութիւն ունեն միայն թագաւորով և թագաւորի համար: Այդ բանն է որ ընդգծում է Մարատը վերը բերած առոյնքում:

«Յետագարձ ակնարկ ձգելով և յիշելով յեղափոխութեան առաջին շրջանի առաջ քաշած մարդկանց, Մարատը ախուր եզրակացութեան է յանգում: Այդ մարդկանցից և ոչ մէկը, որոնց առաջ այնպէս գլուխ էր խոնարհում բուրժուազիան, իսկապէս չէր սիրում ազատութիւնը: Նրանք բոլորն էլ,—բացառութեամբ անվախ ու քաջ մի քանի ուժեղ բնաւորութեան տէր մարդկանց, որոնք երբ խօսքը չարիքի մասին է պատրաստ են զոհելու մարդկութեան համար,—հարստութիւնը, շքանշանները, բարձր աստիճաններն ու տիրապետութեան ազանութիւնը կգերազանցէին ազատութիւնից, բոլորն էլ վախկոտներ են, դատարկ ծառայողներ, թոյլ, ազան եսասէրներ, առանց էնէրգիայի ու բարեսրտութեան թուլամօրթ հոգիներ, ազդ լինելու համար անարժանի, բաւականին ցածրգի որպէսդի ծախւեն ուրիշին, և այնքան վախկոտ, որ միայն վախկոտութեան պատճառով նրանք իրենց համաքաղաքացիներին ճնշելուց կ'ըրաժարւեն»:

«Ժողովուրդի Բարեկամի» մէջ 1792 թ. յուլիսի 14-ին Մարատը ասում է, որ Ֆրանսիական յեղափոխութիւնը ներկայացնում էր իրանից կատարեալ կօմէդիա, որը ընդհատում էր միայն մի քանի տրագիկ պատկերներով: «Առաջին չորս ամիսը Բաստիլիայի վերցնելուց յետոյ, մենք տեսնում էինք քաղաքացիների զնգեր, որոնք պարծենալով իրանց զգեստով և իբր կապիկներ աշխատելով նմանել իսկական զօրքի, ամեն օր զօրահանդէս էին կազմակերպում, որպէսզի կրկին և կրկին անգամ փառաբանւեն»:

«Բայց ամենաայլանդակ պարագները տեղի էին ունենում Ազգային Ժողովում: Ահա արդէն երեք տարի է, որ մենք այնտեղ տեսնում ենք բազմաթիւ ներկայացուցիչներ, թագաւորութեան տարբեր մասերից ուղարկւած, որոնք իկել են շնորհակալութիւն յայտնելու Ժողովի անմահ ծառայութիւնների համար, այն իմաստուն որոշումների, որոնցով նա սահմանադրութեան ճանաչած օրէնքների հիման վրայ քանգում է երկիրը, ազատութեան քաղցր պարգևների համար՝ որոնց իսկապէս ոչ ոք չի ճաշակել»:

պետութեան բարգաւաճման համար, որը իսկապէս խռովութիւնների, թշառութեան, քաղցի և անարխիայի զոհ է դարձել»:

Նորից ընդհատուց «Ժողովուրդի Բարեկամի» հրատարակութիւնը, 1792 թ. օգոստոսի 11-ին լոյս տեսաւ միայն մի թուոյցիկ, որը Փարիզի փողոցների պատերին կպցուեց: Մարատը ասում էր, որ արդէն ժամանակ է ժողովրդին հրաժարել քաղաքային վարչութեան և Ազգային Ժողովի փառած անգամներից, այլ կերպ կոկուսի արեւնալի հալածանքների շարանը: «Վախեցէք ուշակցիայից, ձեր թշնամիները ձեզ չեն խղճայ, եթէ նրանք հասկանան, որ իրենց ժամը հասել է: Ուրեմն անողորմ եղէք. դուք ընդ միշտ կորած էք եթէ չշտապէք ցրել քաղաքային վարչութեան և զեմաւոսների (ղէպարտամէնտների) հակայեղափոխական անգամներին, բոլոր դատաւորներին, որոնք ժողովրդի դէմ են գնում, և վերջապէս արդէն քայքայւած Ազգային Ժողովի ներկայացուցիչներին»:

Շատ շուտով Մարատը քաղաքային դումայի, իսկ յետոյ նաև Կօնսէնտի անդամ ընտրուց (նոր Օրէնսդիր Ժողով, միայն թէ. հակառակ՝ նախկինի լայն լիազօրութիւններով):

VII

Յետագայում Մարատը կարողանում էր լրագրին նւիրել միայն այնքան ժամեր, որքան մնում էին քաղաքական գործունէութիւնից յետոյ:

Նախորդները՝ այն բազիկալ կուսակցութիւնը, որին յարում էր նաև Մարատը, համակրանք էին գտնում գլխաւորապէս Փարիզում: Յեղափոխութիւնը այստեղից դուրս էր արել աղնականներին, արքունական լակէյներին, թագաւորական բանակիւներին. վաճառել էր ամբողջ հազարներ այն պարագիտների, որոնք կերակրւում էին թագաւորական տնից: Քաղաքի թշառների, Փարիզի արւարձանների մանուֆակտուրային բանւորների, մանր արհեստաւորների, առանձնապէս աշակերտների համեմատական նշանակութիւնը ուժեղացել էր:

Իրենց տնտեսական զարգացմամբ Ֆրանսիական մի քանի քաղաքներ Փարիզից բարձր էին կանգնած: Այդ քաղաքներում աղնականութիւնը երբէք այն դերը չէր խաղում, ինչ որ Փա-

բիզուս: Ամենաազդեցիկ տարրը նախ քան յեղափոխութիւնը և յեղափոխութիւնից յետոյ այստեղ առևտրական և նոր ծնւող արդիւնաբերական բուրժուազիան էր: Այդպէս էր ի միջի այլոց ժիրօնդա (Լուարա) գետի ափին գտնւող քաղաքներում: Այդ քաղաքների ազդեցիկ բուրժուազիան իր շահերի պաշտպաններին գտաւ զխաւորապէս փաստաբանների շրջանում: Կօնսէնտում նրանք, իրենց ուրիշ շրջաններից եկած քաղաքական համախոհների հետ միասին, կազմեցին այսպէս կոչւած ժիրօնդիստական կուսակցութիւնը:

Բուրժուազիայի համար յեղափոխութիւնը վաղուց արդէն շատ հեռու էր գնացել: Փարիզի «ամբօխ» — այսինքն չքաւորութեան ցոյցերը, ամբօխի, որը գրոհով վերցրեց Բաստիլիան, որը շարունակ ճնշում էր գործ դնուս Օրէնսդիր ժողովի վրայ, վաղուց արդէն անհանգստացնում էին նրան: Ժողովուրդը կատարեց իր դործը, ժողովուրդը հարւած հասցրեց հին կառավարութեանը, ժողովուրդը նոր միոնստրների համար տեղ մաքրեց, դէպի որոնց բուրժուազիան տաճում էր անսահման հաւատ, որովհետեւ դրանք նրա միոնստրներն էին: Ինչպէս ժողովուրդը չի վերադառնում իր նախկին կեանքին, ինչպէս նա շարունակում է խառնուել քաղաքականութեան մէջ: Միթէ երկիրը չի ընտրել իր օրէնսդիրներին, միթէ նա նրանց ձեռքը չի տւել իր ամբողջ բախտը: Ինչպէս է խլրտում այդ ամբօխը, որը քաղաքական մտքով այնքան անկիրթ ու տնաս է, միթէ նրան չեն տւել ընտրողական իրաւունք:

Պէտք է վերջ տալ դրան, պէտք է վերջ տալ այդ մշտական քաղաքական խռովութիւններին — որոշեց բուրժուազիան: Եւ հասկանալի է. գործին տւեց այնպիսի տեսք, որ իբր թէ նա պաշտպանում է ամբողջ ֆրանսիական ժողովրդի իրաւունքները՝ փարիզեան «ամբօխ» յարձակումներից:

Փարիզը ապօրինի կերպով է այդպիսի վճռող ազդեցութիւն գործում քաղաքականութեան վրայ: Փարիզը մէկն է միայն Ֆրանսիայի ութսուն և երեք ղէպարտամէնտներից (նահանգներից): Այդ նահանգները չպէտք է հպատակութեամբ կատարեն այն, ինչ որ կհրամայի Փարիզը: Իսկ որովհետեւ յոյս չկար Կօնսէնտը և ընդհանուր պետական կառավարութիւնը Փարիզի ազդեցութիւնից ազատելու, հարկ եղաւ դիմելու հետեւեալ միջոցին. ընդհանուր-պետական իշխանութեան իրաւունքները պէտք է տա

մանափակել և այնպէս անել, որ դործերի մեծ մասը, որ որոշւում է Փարիզում, որոշւեն տեղում — նահանգներում: Արդէն 1792 թ. յունիսին էն նահանգից (ղէպարտամէնտից) Օրէնսդիր ժողովին ուղարկւած մէկ դիմումի մէջ ասւում էր. «Փարիզի ձայնը, դա մէկ ութսուներեք-երրորդական մասն է ամբողջ Ֆրանսիայի»: Եւ Կօնսէնտի բացման չորրորդ օրը ժիրօնդիստ Լատուսը արտասանեց նշանաւոր խօսքեր, իր համախոհների ծափահարութեան հեղեղի տակ. «Ես չեմ ուզում, որ Փարիզը, որը ղեկավարւում է ինտրիզաններով, դառնայ Ֆրանսիայի համար այն, ինչ որ Հռոմն էր հռոմէական կայսրութեան համար: Փարիզի նշանակութիւնը անհրաժեշտ է հասցնել մինչև մէկ ութսուներեք-երրորդ մասն՝ ազդեցութեան այն չափի, որով օգտւում է իւրաքանչիւր ուրիշ ղէպարտամէնտ»:

Սրանք էին առևտրական, արգիւնաբերական բուրժուազիայի, ժիրօնդիստների և նրա ներկայացուցիչների հայեացքները: Այլ կերպ էին նայում գործին Փարիզի յեղափոխականները: Փարիզը նրանց համար յեղափոխական Ֆրանսիայի սիրտն էր: Յանուն յեղափոխութեան, յանուն ժողովրդի պէտք է ոչ թէ նւազեցնել, այլ մեծացնել նրա ազդեցութիւնը: Իսկապէս, ով Բաստիլիայի հետ միասին խորտակեց հին, միահեծան-ազնւական իրաւակարգը: Ո՞վ փախչող Թագաւորին վերադարձրեց Փարիզ, ով երևան հանեց և վերջ դրաւ նրա խաբդախութեանը: Ո՞վ կրկին անգամ փրկեց Ֆրանսիան նոր դաւադրութիւնից և ոչնչացրեց դաւադիրներին: Այդ բոլորը արեց Փարիզի ժողովուրդը: Նա է յեղափոխութեան ղեկավարը և պէտք է մնայ ղեկավար:

Դա յեղափոխութեան և հակայեղափոխութեան միջև տեղի ունեցող կռիւն էր: Ժողովրդի, որը թէև ինքն էր առաջացրել յեղափոխութիւնը բայց ոչինչ չէր սաացել, ու բուրժուազիայի միջև, որը արդէն յաջողեցրել էր ժողովրդի մաքրած հին կառավարիչների տեղը նշանակել իր մարդկանց:

Դա կռիւ էր եակօբինների և ժիրօնդիստների միջև: Ժիրօնդիստները պարտւեցին և նրանցից շատերը կորան գիյօախի տակ: Բուրժուական պատմագիրների ամբողջ համակրութիւնը, ի հարկէ, ժիրօնդիստների կողմն էր: Եակօբինները նրանց համար դաժան հրէջներ են, որոնք սառնասիրտ կերպով թափում էին իրենց հակառակորդների արեւնը միմիայն նրա հա-

մար, որպէսզի իրենց քաղաքական իշխանութեան փառասէր ձգտումներ ընդդէմ արգելքները վերացնեն:

Մարատը առանց որեւէ տառաւորման յեղափոխութեան և Փարիզի յեղափոխական չքաւորութեան կողմն անցաւ: Հէնց միայն այդ քաւական էր, որպէսզի արժանանար բուրժուական պատմագէտների ատելութեանը:

Փարիզի չքաւորութեան դրութիւնը անելանելի էր: Թըղթադրամների անդադար քաց թողնելու հետ միասին, անհրաժեշտ մթերքների գները կատաղի արագութեամբ բարձրանում էին: Ժիրօնդիստները, որոնք պաշտպանում էին կապիտալիստների շահերը, դէմ էին գնում բոլոր միջոցներին, որոնք կարող էին գներն աճեցումը կանգնեցնել: Նրանք չէին ցանկանում, որ հարուստ մարդը այնքան շատ հարկ վճարի, որքան շատ հարուստ է (պրօգրէսիւ հարկ): Նրանք չէին ցանկանում, որ ապրուստի բոլոր անհրաժեշտ ապրանքները, ծախւէին խիստ որոշւած սակագնով (տակաա): Նրանք չէին համաձայնում, որ քաղաքային վարչութիւնը նշանակի սոսիալոգական փոխառութիւն — այսպիսին, որի ժամանակ ամեն մարդ կտայ ոչ այնքան, որքան կցանկանայ, այլ այնպիսին, որ միլիօնատէրը պէտք է պետութեանը կամ քաղաքին պարտք տայ մի քանի անգամ աւելի շատ, քան մի մարդ, որ ունի հարիւր հազար կարողութիւն, իսկ սա էլ մի քանի անգամ աւելի շատ, քան մէկ ուրիշը հազար ուսուցիչ կարողութեամբ: Ժիրօնդիստները չէին ցանկանում, որպէսզի այդպիսի միջոցներով քաղցող քաղաքացիների համար միջոցներ հայթայթւէր: Նրանք առհասարակ չէին ուզում, որպէսզի հարուստ մարդիկ իրենց հարստութիւնից հրաժարւէին թշուառների օգտին:

Առանց այն էլ չքաւականացող հացի ներմուծումը Փարիզ երբեմն դադարում էր: 1792 թ. դեկտեմբերին արդէն գները հասան չտեսնւած բարձրութեան, իսկ յաջորդող շաբաթներում հասաւ աներևակայելի չափերի, և նոյնիսկ այդպիսի գներով էլ ոչինչ չէր կարելի ձուրել:

Ահա այստեղ էր, որ պէտք է բռնկւէր կատաղի կռիւ Մարատի և ժիրօնդիստների միջև: Մարատը պահանջում էր շուտափոյթ և անյետաձգելի միջոցներ, որպէսզի Փարիզի ժողովրդին մատակարարւի պարէն և կանգնեցւի գների աճեցումը:

Նա ամեն անգամ չէր կարողանում ըմբռնել թանգութեան իսկական պատճառները: Նա չէր նկատում օրինակ, որ պատերազմը, որն արդէն սկսւել էր, պահանջում էր անչափ և անօգուտ ծախսեր. իսկ եթէ այդ ծախսերը ծածկւում էին նոր և նոր թղթադրամներ տպւելով՝ կեանքի թանգանալը անխուսափելի էր: Նա չէր հասկանում նոյնպէս, որ անարդարութիւն կլինէր թանգութեան մեղքը. ձգել մանր խանութպանների և հացթուխների վրայ, որոնք յաճախ իրենք էլ էին սոսկալի կերպով տանջւում ընդհանուր քայքայումից: Նա դժուարութեամբ միայն կարողանում էր ցոյց տալ թշուառութեան ընդհանուր և հիմնական պատճառները, և կանգ էր առնում երկրորդական և անուղղակի պատճառների վրայ: Բայց այստեղ նա շատ բան հասկանում և ըմբռնում էր ճիշտ, և շատ միջոցներ, որոնց գործադրութիւնը նա պահանջում էր քաղաքից և պետութիւնից, քաղաքի թշուառութեանը ճիշտ որ օգուտ կբերէին:

1793 թ. փետրւարի 25-ին Մարատը գրում էր. «Անվիճելի է, որ կապիտալիստները, մենավաճառները և մակլէրները, շոայլութեան առարկաների վաճառողները, բանսարկուների խմբակը, չինոֆիլիները և նախկին ազնւականները, նրանք բոլորն էլ համարեա հին կարգի պաշտպաններն են... Որովհետեւ ես ոչ մի միջոց չեմ գտնում նրանց մտածողութիւնը փոխելու, ուստի ես չեմ ճանաչում պետութեան հանգստութիւնը ապահովելու ուրիշ միջոց, քան այդ անիծեալ դաւադիրների խալառ ոչնչացումը: Այժմ նրանք կրկնապատկւում են իրենց ոյժերը, որպէսզի ամենածայրայեղ միջոցների գնով ժողովուրդը զցեն թշուառութեան և սովի գիրկը:

Տանջւած մշտական թափառումներից, ազգը դեռ ևս չի ձեռնարկում ազատ երկիրը մաքրելու այդ չարագործների ցեղից և ազգի կենսունակ ներկայացուցիչները ուղղակի խրախուսում են նման յանցանքներ, թողնելով նրանց անպատիժ:

Այդպիսի դէպքում ցնում է միայն զարմանալ, թէ ինչպէս է որ իւրաքանչիւր քաղաքի յուսահատւած ժողովուրդը, ինքը իր սեփական ձեռքը չի վերցնում իր իրաւունքը: Ժամանակ չէ վերջապէս ժողովրդի ներկայացուցիչներին անել՝ մի քիչ աւելի բան և ոչ թէ տրւել ժողովրդի դժւար դրութեան մասին տեղի

ունեցող դատարկութեամբ չձեռնակելով դրութիւնը բարելաւելու և ոչ մի միջոց:

Օժանդակութեան օրէնսդրական միջոցները անօգուտ են: Մենք տեսել ենք միշտ, որ նրանք ոչ մի հետևանքի չեն հասցնում: Օգնութիւն կ'հասցնեն միայն յեղափոխական միջոցները: Ես չգիտեմ ուրիշ ոչ մի միջոց յարմարելիք մեր խղճութեանը քան հետևելը. անհրաժեշտ է գործի քննութիւնը յանձնել հայրենասէրներէից կազմած հասարակական ապահովութեան կոմիտէին: Թող նա խոշորագոյն հացի սպէկուլյանտներին հին քաղաքացիներին դատի կանչի, և թող նա մեղադրի նրանց այդ դատարանի առաջ դաւաճանութեան մէջ:

«Ես ունեմ ի միշի այլոց մի միջոց ևս, որը նպատակին կ'հասցնէր. թող ունեւոր քաղաքացիները միանան, արտասահմանում գնեն անհրաժեշտ պարէն, բերեն Ֆրանսիա ու ծախեն իրենց արժէքի գնով և այդպիսով ազգեն գների անկմանը մինչև սովորական աստիճանը: Բայց այդ ծրագիրը իրականացնելու համար անհրաժեշտ են բարեգործներ, ինչիսինները մեր երկրում, — ուր թագաւորում են խաբեբաները և որտեղ միաքը հանդէս է գալիս միայն այն ժամանակ, երբ պէտք է խաբել միամիտներին և կեղծքել ժողովուրդին — չէք դոնի»:

Այդ դատողութիւնները ցոյց են տալիս Մարատի անդօրութիւնը անտեսական հարցերում: Նա չէր կարողանում թափանցել անտեսական քայքայման պատճառների խորութիւնը, ուստի և յաճախ առաջարկում էր այնպիսի միջոցներ, որոնք աւելի ևս կ'մեծացնէին քայքայումը: Նա չէր ըմբռնում լայն հասարակական կապերը, և այնտեղ, որտեղ որ պէտք էր պարզադանել պատճառները նա փնտրում էր յանցաւորներին: Մարատը քաղաքագէտ էր, բայց ոչ անտեսագէտ:

Բայց և այնպէս Մարատը զարմանալի ներութեամբ արտայայտում էր Փորիզի լայն չքաւորութեան տրամադրութիւնները: Հէնց նոր մեր առաջ բերած յօդաձևը տպւել է 1793 թ. փետրւարի 25-ի համարում:

Բայց մի քիչ առաջ, նախ քան լրագիրը կ'հանէին տպարանից, անծայր հերթերում կանգնելուց տանջւած քաղաքացիները սկսեցին յարձակւել խռնութիւնների վրայ և կողոպտել:

Անկասկած, Մարատի յօդաձևը — պարենաւորման հարցը

չլուծող — աւելի շուտ պարենաւորման գործը քայքայող ճանապարհն էր ցոյց տալիս: Բայց և այնպէս կողոպուտների յանցաւորը Մարատը չէր. նրանք սկսեցին և վերջացան մի քանի ժամ աւելի առաջ քան նրա յօդաձև հասաւ ընթերցողներին: Քաղցը և յուսահատութիւնը, ահա թէ որոնք էին թալանի պատճառները:

Բայց և այնպէս ժիրօնդիստները կարողացան Մարատին պատասխանատուութեան կանչել կողոպուտի համար: Գործը վերջացաւ Մարատի լիովին յաղթութեամբ:

Ուրիշ անգամ ևս ժիրօնդիստներին յաջողեց այլ յօդաձևների, «արիւնահեղութեան և սպանութեան զրդելու» համար Մարատին պատասխանատուութեան կանչել: 1793 թ. ապրիլի 24-ին նա կանգնեց յեղափոխական դատարանի առջև: Դատարանը արդարացրեց Մարատին և հասարակութիւնը նրան իր ուսերի վրայ բարձրացրեց և հանդիսաւոր կերպով շրջեցրեց ամբոխով ի փողոցներում:

Մարատի այդ յաղթութիւնը Փարիզի հարուստ բուրժուազիային հասցրեց աննկարագրելի կատաղութեան: Ժիրօնդիստական լրագիրները ոչ մի բանի առաջ կանգ չէին առնում նրա դէմ մղած կռոււմ: Նրանք չէին բաւականանում նրանով, որ Մարատին ներկայացնում էին աւագակային խմբի ղեկավար: Նրանք իրենց ընթերցողներին հաւատացնում էին, որ «Ժողովուրդի Բարեկամը» հրատարակւում է օտարազգիների փողով և որ ինքը Մարատը օտարերկրեայ պետութեան լրտես է և ցանում է Ֆրանսիայում անհամաձայնութեան սերմեր, նրան թուլացնելու նպատակով:

1793 թ. մայիսին բուրժուական պատանիները, բանկիրներ, մեծ պահեստների վաճառականների, նրանցից կախում ունեցող ծառայողների և հարուստ ուսանողների հետ միասին Փորիզում կազմակերպեցին բազմաթիւ միախնդներ, որտեղ զլխաւոր և միակ քննութեան առարկան Մարատն էր և նրա գործունէութիւնը: Այդ պարոնները, այդ կեանքի վայելողները, այդ անգործ կամ այսպէս ասած ռոսկէ պատանիները, այդ փարիզեան ֆրանտները և պճնամոլները, որ փոխարինում էին ազնւականութեան պատանիներին, աւելի անամօթաբար էին վարւում ճշմարտութեան նկատմամբ, քան ժիրօնդիստական կուսակցու-

թեան լրագիրները: «Աւագակաթմբի առաջնորդ, արտատնտեսների լրտես, դաւաճան...» Ժողովները վերջացան «զէպի գիյօտին Մարատին» բացականչութիւններով:

«Ոսկէ պատանիների» ջարդի կանչող ազիտացիան իր հետեւանքներն ունեցաւ: Մայիսի 10-ին այդ պարոնների խումանը յարձակւեց Մարատի վրայ, երբ նա վերադառնում էր կուսակցական ժողովներից մէկից, և ծածկեց նրան բռունցքների և փայտերի հարւածներով, մինչև որ չհասան Մարատի բարեկամները և չցրեցին նրանց:

«Ոսկէ պատանիների» ջարդի կանչող ազիտացիան պատկէց կատարեալ յաղթութեամբ: Յուլիսի 13-ին 1793 թ. ժիրօն-գիստական կուսակցութեան հետ մօտիկ կապեր ունեցող Շարլօտտ Կօրդէն դաշոյնի հարւածներով սպանեց Մարատին: Թըշ-լաուը կարծում էր, թէ փրկում է Փրանսիային կատաղի թշնամուց:

<< Ազգային գրադարան

NL0409967

